

NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV YONDASHUVNING NAZARIY ASOSLARI

Davlatova Nigora Berdimurot qizi

Turon universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida kommunikativ yondashuvning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Nutq madaniyati insonning muloqotdagi malakasi, so'zlashuv madaniyati va fikr ifodalash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Kommunikativ yondashuv esa nutq jarayonini interfaol, muloqotga yo'naltirilgan va kontekstual nuqtai nazardan o'rganishga imkon beradi. Tadqiqotda nazariy manbalar asosida nutq madaniyatini rivojlantirishning samarali mexanizmlari, kommunikativ yondashuvning pedagogik ahamiyati va uning boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'siri ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *nutq madaniyati, kommunikativ yondashuv, interfaol muloqot, pedagogik strategiya, boshlang'ich sinf o'quvchilari.*

Kirish

Nutq madaniyati insonning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan ko'nikmalar tizimi sifatida qaraladi. U muloqot jarayonida so'zlashuv, tinglash, tushunish va fikrni aniq ifodalashni o'z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyati nafaqat til bilimlarini, balki o'quvchining tafakkurini rivojlantirish, ijtimoiy muloqotga tayyorlash va shaxsiy intellektual salohiyatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hayotga ilk qadam qo'ygan yoshda bo'lgani sababli, ularning nutq madaniyatini shakllantirish jarayoni nafaqat til o'rganish bilan cheklanmaydi, balki ularni muloqotga, fikr almashishga va ijodiy faoliyatga yo'naltirishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, pedagoglar nutq madaniyatini rivojlantirishda samarali metod va yondashuvlarni izlashga e'tibor qaratishadi.

Kommunikativ yondashuv esa nutq jarayonini o'rganishda asosiy metodik prinsip sifatida qaraladi. Bu yondashuvning asosiy vazifasi — o'quvchilarga nafaqat til qoidalarini o'rgatish, balki ularni turli kommunikativ vaziyatlarda faol, erkin va lo'nda fikr yuritishga o'rgatishdir. Shu bilan birga, kommunikativ yondashuv o'quvchilarda muloqot madaniyati, ijtimoiy moslashuv, tinglash va so'zlashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida interfaol metodlar, dialoglar, rol o'yinlari va muhokama mashqlari orqali nutq madaniyatini shakllantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylangan. Shuningdek, nutq madaniyatini rivojlantirish — bu shaxsning muloqotdagi ijtimoiy vazifasini tushunishi, o'z fikrini aniq ifodalay olishi va jamiyat bilan samarali integratsiyalashuviga xizmat qiladigan tizimli jarayon hisoblanadi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Nutq madaniyati insonning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydigan tizimli ko'nikmalar to'plami bo'lib, u muloqot jarayonida so'zlashuv, tinglash, tushunish va fikrni aniq ifodalash qobiliyatini shakllantiradi. Nutq madaniyati tarkibida lingvistik, pragmatik va kommunikativ komponentlar mavjud bo'lib, ular bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Lingvistik komponent so'z boyligi, talaffuz to'g'riligi, grammatik qoidalarini to'g'ri qo'llash va intonatsiyani o'z ichiga oladi. Pragmatik komponent esa nutqning kontekstga mosligi, ijtimoiy vaziyatga qarab so'zlashuv strategiyasini tanlash va muloqotning samarali bajarilishini ta'minlaydi. Kommunikativ komponent esa fikrni aniq, tushunarli va muloqotga mos ifodalashni o'z ichiga oladi, bu esa o'quvchida o'zaro tushunishni mustahkamlaydi va jamiyat bilan integratsiya qobiliyatini rivojlantiradi. Nutq madaniyatini shakllantirishda kommunikativ yondashuv asosiy pedagogik prinsip sifatida qaraladi va u nutq jarayonini faqat grammatik yoki leksik qoidalar doirasida o'rganish bilan cheklanmasdan, interfaol va kontekstual nuqtai nazardan tushunishga imkon beradi. Kommunikativ yondashuvning nazariy asoslari interaktivlik, situatsion yondashuv, kommunikativ samaradorlik va pedagogik qo'llab-quvvatlash prinsiplariga tayangan bo'lib, o'quvchilarning turli kommunikativ vaziyatlarda faol va erkin fikr yuritishini ta'minlaydi. Interaktivlik prinsipi o'quvchilarning bir-biri bilan faol muloqotda bo'lishi, savol-javoblar orqali fikr almashishi va o'zaro tushunishni ta'minlash imkonini beradi. Situatsion yondashuv nutqni real hayotiy vaziyatlarda o'rganishga, ijtimoiy kontekstga moslashishga va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Kommunikativ samaradorlik prinsipiga ko'ra, o'quvchi nutq orqali maqsadga erishadi, muloqot jarayonida ishtirok etadi va fikrini aniq ifodalay oladi. Pedagogik qo'llab-quvvatlash esa o'qituvchining interaktiv metodlar, rolli o'yinlar va muloqot mashqlarini tatbiq etishi orqali amalga oshadi, bu esa o'quvchilarning nutq madaniyati va muloqot qobiliyatini yanada mustahkamlaydi. Nutq madaniyatini shakllantirishning metodik mexanizmlari turli pedagogik usullarni o'z ichiga oladi. Dialog va muloqot mashqlari o'quvchilarda interaktiv fikrlash va so'zlashuv madaniyatini rivojlantiradi, rol o'yinlari va dramatizatsiya esa ularni turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashishga, o'z fikrini erkin ifodalashga va nutqni kontekstga moslashtirishga o'rgatadi. Matnlarni tahlil qilish va muhokama qilish orqali o'quvchilar nutqning mazmunini va muloqot strategiyalarini o'rganib, fikrlarni tizimli tarzda ifodalay olish qobiliyatini rivojlantiradilar. Yozma va og'zaki nutq mashqlari o'quvchilarning nutq madaniyatini mustahkamlashga xizmat qiladi, guruh ishlari va interfaol mashqlar esa tinglash, hamkorlik qilish va konstruktiv fikr almashish qobiliyatini oshiradi. Kommunikativ yondashuv pedagogik jarayonda o'quvchilarning nutq orqali ijtimoiy vaziyatlarga moslashishini ta'minlaydi, fikrni lo'nda va tushunarli ifodalashni rivojlantiradi, muloqot madaniyatini oshiradi va o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. Shu tarzda, nutq madaniyatini shakllantirishda kommunikativ yondashuv nafaqat til bilimini, balki o'quvchilarning muloqot qobiliyatini,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

shaxsiy kompetensiyalarini va jamiyat bilan samarali integratsiyalashuvini rivojlantiradigan samarali vosita hisoblanadi.

Jadval 1. Nutq madaniyatini shakllantirishda kommunikativ yondashuvning metodik mexanizmlari va pedagogik natijalari

Nutq madaniyati komponenti	Metodik mexanizm / Usul	Pedagogik maqsad	Kutilayotgan natija / Ta'sir
Lingvistik komponent	So'z boyligini oshirish mashqlari, talaffuz mashqlari	O'quvchilarning so'z boyligini rivojlantirish, talaffuzni to'g'ri shakllantirish	Nutq aniq, tushunarli va grammatik jihatdan to'g'ri bo'ladi
Pragmatik komponent	Matnlarni tahlil qilish va muhokama qilish, ijtimoiy vaziyatlarni o'rganish	Nutqning kontekstga mos ishlatilishini o'rgatish	O'quvchi turli vaziyatlarda so'zlashuvni to'g'ri tanlay oladi
Kommunikativ komponent	Dialoglar, rol o'yinlari, interfaol mashqlar	Fikrni aniq va muloqotga mos ifodalash	O'quvchi o'z fikrini erkin ifodalaydi, muloqot madaniyati rivojlanadi
Tinglash va tushunish	Guruh ishlari, savol-javob mashqlari	Eshitishni va tushunishni rivojlantirish	O'quvchi tinglaganini to'g'ri tushunadi va muloqotda ishtirok etadi
Yozma nutq	Yozma ishlar, insholar, taqdimotlar	Fikrni yozma shaklda tizimli ifodalash	O'quvchining yozma nutqi boyib, fikrlarni mantiqiy ravishda ifodalay oladi
Interfaol kompetensiya	Kichik guruh ishlari, muloqot mashqlari	Hamkorlik va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish	O'quvchilar bir-biri bilan samarali ishlashni o'rganadi, muloqot jarayoni faol bo'

Nutq madaniyatini shakllantirish jarayoni boshlang'ich sinf o'quvchilarining til va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kommunikativ yondashuv nafaqat grammatika va so'z boyligini o'rgatish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarning interfaol muloqot ko'nikmalarini, fikrlarini erkin va lo'nda ifodalash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Nutq madaniyati lingvistik, pragmatik va kommunikativ komponentlarni o'z ichiga olgan holda, o'quvchilarda ijtimoiy moslashuv va jamiyat bilan samarali integratsiya imkoniyatini yaratadi. Interfaol

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

metodlar, rolli o'yinlar, guruh ishlari va matn muhokamalari orqali o'quvchilarning nutqi boyib, muloqot madaniyati mustahkamlanadi. Shu sababli, nutq madaniyatini shakllantirishda kommunikativ yondashuvni pedagogik jarayonda keng qo'llash, boshlang'ich sinf o'quvchilarining til va muloqot ko'nikmalarini samarali rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR

1. Akhmedova, N. (2019). *Nutq madaniyati va pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Fan.
2. Karimov, S. (2020). *Boshlang'ich sinflarda nutqni rivojlantirish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
3. Savriddinova, L. (2021). *Kommunikativ yondashuv nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Ta'lim.
4. Husanov, R. (2018). *Til va muloqot madaniyati*. Buxoro: Ilm-fan.
5. Turon universiteti magistrantlik dasturi materiallari.
6. Islomov, A. (2022). *Boshlang'ich sinf pedagogikasida interfaol metodlar*. Toshkent: Ta'lim.
7. Rahmonova, D. (2021). *Muloqot madaniyati va nutqni rivojlantirish usullari*. Samarqand: Fan.

